

УДК 37:355.58(091)“1970/1980”
 DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi52.396>

Богданов Є. П.,
orcid.org/0000-0002-4559-3052

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДО ДІЙ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У роботі порушено проблематику навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях в умовах воєнного стану. На основі аналізу нормативної-правової бази з питань цивільного захисту визначено основні підходи до проведення теоретичного та практичного навчання працівників суб'єктів господарювання як діяти в особливий період та період воєнного стану.

Установлено, що у воєнний час теоретична підготовка відбувається за програмами прискореної підготовки працівників до дій в особливий період, а практичне відпрацювання здійснюється в межах проведення спеціальних об'єктових навчань та тренувань

Проаналізовано зміст регіональних типових програм прискореної підготовки працівників до дій в особливий період, визначено відмінності у змісті, тривалості та способах теоретичного навчання. Наголошено, що керівникам підприємств доцільно розробляти програми навчання з врахуванням ступеня наближення до території ведення активних бойових дій, виробничих особливостей, наявності загроз виникнення надзвичайних ситуацій унаслідок ведення бойових дій, рівня попередньої підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях.

Акцентовано, що під час спеціальних об'єктових навчань пріоритетним для відпрацювання мають стати об'єктові плани цивільного захисту в особливий період, що передбачає виконання заходів захисту в разі раптового нападу противника, обстрілів, при застосуванні ворогом засобів масового ураження, при виникненні надзвичайних ситуацій місцевого або регіонального рівня, спровокованими воєнними діями. Підсумком підготовки має стати формування автоматичних дій працівників при нападі противника, безумовне дотримання заходів безпеки при виникненні надзвичайних ситуацій.

Визначено, що керівник суб'єкту господарювання встановлює періодичність проведення як теоретичної, так і практичної складової підготовки відповідно до потреб підприємства, рівня підготовки працівників, оновлення штату працівників під час воєнного стану.

Подальшого вивчення потребують питання визначення тривалості та періодичності підготовки у воєнний час із врахуванням сучасних умов.

Ключові слова: воєнний стан, цивільний захист, навчання працівників дій під час надзвичайних ситуацій, спеціальні об'єктові навчання.

Постановка проблеми. Донедавна навчання населення дій у надзвичайних ситуаціях, як одне з основних завдань Єдиної державної системи цивільного захисту, належало до заходів, що здійснюються в умовах режиму повсякденної діяльності, тобто за умов нормальної виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, сейсмічної, гідрогеологічної, гідрометеорологічної, техногенної та пожежної обстановки та за відсутності епідемій, епізоотій, епіфітотій [1]. Водночас запровадження в країні режиму надзвичайної ситуації, пов'язаної з поширенням Ковід-19, а згодом і введення режиму воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації, лише засвідчило актуальність здійснення підготовки всіх верств населення щодо порядку дій в умовах небезпек. Оскільки будь-який період характеризується існуванням цілої низки викликів та загроз, а отже, потребує своєчасного інформування, відповідного навчання та відпрацювання правильних алгоритмів дій. Наріжним питанням під час проведення будь-якого виду навчання постає створення безпечних умов для навчання. Важливою складовою забезпечення стійкого функціонування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану стає своєчасна підготовка всіх працівників до дій під час нападу

© Богданов Є. П.

противника, надзвичайним ситуаціям, спровокованим військовими діями. Попри наявність визначеного переліку заходів підготовки на об'єктовому рівні, недостатня регламентованість змісту практичних заходів, періодичності та тривалості навчальних заходів, які б враховували особливості воєнного часу, наявну безпекову складову для конкретної території, зумовлює потребу в конкретизації умов та підходів до проведення навчання у сфері цивільного захисту на об'єктовому рівні в умовах воєнного стану.

Аналіз досліджень. Питанням забезпечення цивільного захисту в умовах воєнного стану присвячені роботи Н. Клименко, у яких учена розглядає перехід системи цивільного захисту від реагування на можливі надзвичайні ситуації до забезпечення стійкості держави під час різних кризових ситуацій. У роботах А. Гавази ґрунтовно розглянуті основи формування культури безпеки та питання навчання населення з протимінної безпеки як однієї з актуальніших загроз воєнного часу. Проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях вивчали О. Барило та П. Волянський. Водночас додаткового вивчення потребує питання організації та проведення теоретичної та практичної підготовки працівників суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Мета статті полягає в розкритті змісту програм підготовки працівників в особливий період та під час основних етапів організації та проведення спеціальних об'єктових навчань під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з російською агресією та внаслідок повномасштабного вторгнення Указом Президента в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану, а для Єдиної державної системи цивільного захисту введені в дію плани цивільного захисту на особливий період із встановленням ступеня готовності «Повна готовність» [5; 6]. Відповідно, і суб'єкти господарювання, які продовжують свою діяльність у цей період, а як засвідчила практика, це майже всі об'єкти критичної інфраструктури, промислові та виробничі підприємства, заклади системи охорони здоров'я, деякі заклади освіти, що знаходяться на територіях, де не ведуться активні бойові дії, та на неокупованих територіях, уводять у дію плани на особливий період, і одночасно з цим організовують проведення навчання працівників за програмою прискореної підготовки до дій в особливий період [2]. Підкреслимо, що на законодавчому рівні передбачено, що таке навчання має на меті вивчення основних способів захисту від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених застосуванням засобів ураження в особливий період. Слід зауважити, що програми навчання, зокрема й програми прискореної підготовки, розробляються та затверджуються підприємствами, установами та організаціями на підставі типових програм, укладених та затверджених ДСНС, органами місцевого самоврядування. Водночас аналіз наявної нормативно-правової бази свідчить, що навіть після року ведення в Україні активних бойових дій, відсутня уніфікована, затверджена типова програма прискореної підготовки та методичні рекомендації для керівників підприємств з укладання відповідних програм. У більшості областей для регіональних потреб навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності областей розробили типові програми підготовки працівників до дій в особливий період. Проаналізувавши наявні регіональні типові програми, зауважимо, що за умов відсутності загальних вимог до тривалості та змісту таких програм, наявні значні відмінності в кількості годин, відведених на відпрацювання програми – від 6 до 12 годин, і, відповідно, різний ступінь деталізації та змісту навчальних питань. Водночас відзначимо, що більшість укладачів єдині у своїх поглядах щодо необхідності роз'яснення працівникам загального порядку дій за сигналом «Увага всім!», надання основних відомостей про порядок дій працівників, передбачених планом на особливий період, відпрацювання основних заходів захисту працівників, як-от: підготовка та порядок укриття в захисних спорудах та евакуація підприємства до безпечної території, а також навчання способів надання домедичної допомоги у воєнний час. Зазначимо, що деякі розробники додатково рекомендують розглядати такі

теми, як радіаційний та хімічний захист, проведення заходів знезараження та санітарного оброблення, захист під час застосування засобів масового ураження, вибуху та пожежонебезпеку на виробництві в особливий період тощо. Відмінності в різних типових програмах спостерігаються також у формах проведення навчання. Деякі програми передбачають практичне навчання, натомість інші пропонують поєднувати як теоретичне, так і практичне навчання. Подекуди практичне навчання рекомендовано проводити у форматі безпосереднього здійснення підготовчих заходів об'єкта до захисту від нападу противника, зокрема, готувати укриття до приймання працівників, виготовляти індивідуальні засоби захисту тощо. Різноманіття у підходах також стосується й форм проведення занять, що можуть відбуватися як групові, індивідуальні або у формі інструктажів.

Підсумовуючи, зазначимо, що метою здійснення навчання за програмою прискореної підготовки є якнайшвидше формування готовності працівників до виконання заходів захисту в умовах воєнних загроз з урахуванням набутих раніше знань за програмою загальної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях. Складання відповідних програм підготовки працівників є зоною відповідальності будь-якого керівника, а визначення змісту програми має відбуватися з урахуванням виробничих особливостей та територіального наближення до об'єктів, аварії на яких можуть спровокувати виникнення надзвичайних ситуацій місцевого або регіонального рівня, наближення до території ведення активних бойових дій, що визначатиме коло необхідних заходів, які проводитимуться для захисту працівників. Тривалість та вид навчання мають встановлюватися відповідно до рівня попередньої підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях. Періодичність проведення навчання та інструктажів має забезпечувати підтримання сформованих практичних навичок щодо виконання заходів захисту. Визначаючи періодичність проведення навчання за програмою, важливо зважати й на вплив мобілізаційних заходів, переміщення та евакуацію окремих працівників у більш безпечні райони, що, ймовірно, потребуватиме проведення додаткових занять за програмою з новими працівниками.

Практичне закріплення здобутих теоретичних знань відбувається під час проведення спеціальних об'єктових навчань та тренувань. Участь у проведенні практичного заходу беруть керівники підприємств, служби цивільного захисту, створені на об'єкті, та його працівники. Слід зауважити, що мета навчання визначається для кожної окремої категорії його учасників. Зокрема керівники навчаються визначати характер наявних загроз, здійснювати аналіз та прогнозування розвитку надзвичайної ситуації, ухвалювати адекватні управлінські рішення щодо вжиття найбільш прийнятних заходів захисту працівників. Створені об'єктові служби цивільного захисту відпрацьовують заходи з реагування та ліквідації надзвичайної ситуації, вправляються в налагодженні взаємодії з органами управління та іншими службами цивільного захисту. Працівники суб'єктів господарювання практикуються у здійсненні порядку дій за сигналами оповіщення, виконують заходи щодо укриття в захисних спорудах цивільного захисту та використання засобів індивідуального захисту.

Підкреслимо, що нормативними нормами затверджено періодичність проведення спеціальних об'єктових навчань один раз на три роки, з тривалістю проведення для об'єктів, які продовжують свою діяльність в особливий період, до двох діб.

У загальному розумінні таке навчання в цілому визначає готовність суб'єктів господарювання діяти відповідно до заздалегідь розроблених планів реагування на надзвичайні ситуації, планів локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, планів цивільного захисту на особливий період тощо [3]. Відповідно й зміст навчальних заходів, що виносяться на відпрацювання, повинен визначатися змістом заходів окреслених документів. У планах залежно від функційної належності виокремлюються переліки прогнозованих надзвичайних ситуацій мирного та воєнного часу, можливі аварійні ситуації та їх перебіг, необхідні сили та засоби для

їх ліквідації або усунення загроз, характеризуються заходи, спрямовані на захист працівників та населення від небезпечних чинників [4].

Відзначимо, що план реагування розробляється на суб'єктах господарювання з метою упорядкування та координації дій у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій. Основними розділами плану регламентується як порядок організації та виконання заходів під час загрози або виникнення надзвичайної ситуації, так і забезпечення дій щодо реагування на надзвичайну ситуацію. Послідовна деталізація окреслених напрямків репрезентує завершені цикли реагування на надзвичайну ситуацію: від аналізу та прогнозування найімовірніших загроз, встановлення алгоритмів переведення сил у режимі підвищеної готовності або надзвичайної ситуації, визначення обов'язків посадових осіб щодо оповіщення та реагування, розроблення переліку, порядку та термінів виконання заходів у режимах реагування до відображення елементів різновидів забезпечення запланованих заходів та контролю виконання плану. Основним елементом, що потребує практичного відпрацювання під час проведення спеціальних об'єктових навчань, є моделювання дій для визначених планом реагування надзвичайних ситуацій на стадіях їх загрози та виникнення. Як правило, центральними етапами навчання за таких умов стають оповіщення та збір керівного складу і сил цивільного захисту, відпрацювання процедури проведення засідання об'єктової комісії з питань надзвичайних ситуацій та порядок ухвалення рішень, визначення готовності служб до виконання своїх обов'язків, проведення спеціальних робіт з локалізації та ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, забезпечення заходів з евакуації працівників за межі зони небезпеки.

Плани локалізації та ліквідації аварійних ситуацій конкретизують особливості реагування на надзвичайну ситуацію на об'єктах підвищеної небезпеки. Отже, додатковим складником навчань постає відпрацювання практичних дій з ліквідації аварій, які виникли внаслідок надзвичайної ситуації.

Плани цивільного захисту на особливий період розробляються на суб'єктах господарювання, які продовжують роботу у воєнний час, та визначають обсяги, порядок організації способи та строки здійснення заходів на різних ступенях готовності. У розділах плану конкретизується оцінка обстановки, що може скластися в результаті дій противника, заходи при переведенні в особливий період, забезпечення стійкої роботи у воєнний час, ведення рятувальних робіт, виконання заходів захисту в разі несподіваного нападу.

Досвід організації об'єктових навчань за останні роки свідчить, що головним чином тематику дій було узгоджено із загрозами мирного часу та були обумовлені наявними небезпеками, передусім пов'язаними з виникненням надзвичайних ситуацій природного характеру, аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки та потенційно-небезпечних об'єктах, загрозами вчинення терористичного акту та виявлення підозрілих предметів. У воєнний час спостерігаємо зміну характеру та інтенсивності загроз, що відповідно має знайти своє відображення в оновленні підходів до змісту етапів навчання, його тривалості та періодичності. На нашу думку, пріоритетним для вивчення та опрацювання мають стати об'єктові плани цивільного захисту на особливий період, як основний документ, що відповідає сучасним умовам. Також окремої уваги потребує питання встановлення тривалості навчання, адже сумнівним та недоцільним видається можливість проведення таких заходів протягом двох діб, особливо на територіях, наближених до бойових дій. Щодо періодичності навчання, то наявність постійних загроз вимагає, на нашу думку, збільшення кількості навчань, на відміну від встановленого трирічного циклу їх проведення або запровадження практики супутніх коротких відпрацювань окремих елементів захисту, що забезпечуватимуть підтримання сформованих навичок та можуть сприяти зняттю психологічної напруги працівників, підкреслюючи вагомість заходів та опікування проблемами безпеки з боку керівництва підприємства.

Висновки. Отже, через ведення воєнних дій в Україні одним є елементів підвищення стійкості функціонування суб'єктів господарювання, які продовжують свою діяльність у воєнний час, зокрема й об'єктів критичної інфраструктури, може розглядатися своєчасна та якісна підготовка працівників таких підприємств до дій в умовах особливого періоду та воєнного стану.

Обов'язком керівника є затвердження відповідної програми теоретичної підготовки та організація занять, під час яких працівникам роз'яснюється характеристика наявних загроз, надаються алгоритми дій за сигналами оповіщення, вивчається порядок під час обстрілів, дії при виявленні вибухонебезпечних предметів, надаються відомості щодо розміщення місць для укриття під час обстрілів та надзвичайних ситуацій, які можуть виникнути внаслідок бойових дій, вивчаються основні способи надання домедичної допомоги у воєнний час.

Практична підготовка працівників до дій у воєнний час відбувається під час спеціальних об'єктових навчань. Пріоритетним для відпрацювання повинні стати об'єктові плани цивільного захисту в особливий період, що передбачають організацію заходів спрямованих саме на загрози воєнного характеру, зокрема дії під час раптового нападу, обстрілів та при застосуванні ворогом засобів масового ураження. У цьому ж контексті мають розглядатися і вправління у діях при надзвичайних ситуаціях місцевого та регіонального рівня, зокрема при радіаційному зараженні внаслідок провокування ворогом аварій на атомних електростанціях, катастрофічному затопленні під час підриву греблі, виникнення аварій з викидом небезпечних хімічних речовин, руйнування об'єкта. Підсумком підготовки має стати формування автоматичних дій працівників у випадку нападу противника, безумовне дотримання заходів безпеки під час надзвичайних ситуацій.

Водночас, на нашу думку, важливим є встановлення керівником суб'єкту господарювання власної періодичності проведення як теоретичної, так і практичної складової підготовки, що має корелюватися з потребами підприємства, рівнем підготовки працівників, оновленням штату працівників під час воєнного стану.

Вивчення та узагальнення досвіду організації навчання працівників у сьогоденних умовах, виокремлення дієвих методів та способів проведення підготовки у воєнний час може стати предметом подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 34-35. Ст. 458.
2. Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-20>
3. Порядок організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту: затв. наказом М-ва внутрішніх справ України від 28.11.2019 № 991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-2>
4. Порядок розроблення планів діяльності єдиної державної системи цивільного захисту: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 626. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/626-2017>
5. Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 179-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-organizaciyu-funkcionuvannya-yedinoyi-derzhavnoyi-sistemi-civilnogo-zahistu-v-umovah-voyennogo-stanu-179-240222>
6. Про введення воєнного стану в Україні: затв. Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 (із змінами від 14.03.2022 № 133/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»; від 17.05.2022 № 341/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

References:

1. Civil Protection Code of Ukraine, Law of Ukraine dated 02.10.2012 No. 5403-VI. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady*, 34-35, 458 [in Ukrainian].
2. The procedure for training the population in emergency situations: approved by Resolution No. 444 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 26, 2013. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-20> [in Ukrainian].
3. The procedure for organizing and conducting special object exercises and trainings on civil defense issues: approved by order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated November 28, 2019 No. 991. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-2> [in Ukrainian].
4. The procedure for the development of activity plans of the unified state system of civil protection: approved by Resolution No. 626 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 9, 2017. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/626-2017> [in Ukrainian].
5. On the organization of the functioning of the unified state system of civil protection in the conditions of martial law, Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 24, 2022 No. 179. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-organizaciyu-funkcionuvannya-yedinoyi-derzhavnoyi-sistemi-civilnogo-zahistu-v-umovah-voyennogo-stanu-179-240222> [in Ukrainian].
6. On the introduction of martial law in Ukraine, Decree of the President of Ukraine dated 24.02.2022 No. 64/2022 (as amended from 14.03.2022 No. 133/2022 On extending the period of martial law in Ukraine; dated 17.05.2022 No. 341/2022 On extending the period of martial law in Ukraine). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

Bohdanov Ye. P.,

orcid.org/0000-0002-4559-3052

**PECULIARITIES OF THE TRAINING OF EMPLOYEES
OF BUSINESS ENTITIES DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW**

The article deals with the issue of training the population to act in emergency situations under martial law. On the basis of the analysis of the normative and legal framework on civil protection issues, the main approaches to conducting theoretical and practical training of employees of economic entities in actions during a special period and a period of martial law have been determined.

It has been established that in wartime, theoretical training takes place according to programs of accelerated training of employees for actions in a special period, and practical training is carried out within the framework of conducting special object exercises and trainings

The content of regional typical programs of accelerated training of employees for actions in a special period was analyzed, differences in the content, duration and methods of theoretical training were determined. It was emphasized that it is expedient for the heads of enterprises to develop training programs taking into account the degree of proximity to the territory of active hostilities, production features, the presence of threats of emergency situations as a result of hostilities, the level of preliminary preparation of employees for actions in emergency situations.

It was emphasized that during special object training, object plans of civil defense in a special period should become a priority for practice, which provides for the implementation of protection measures in the event of a sudden attack by the enemy, shelling, when the enemy uses means of mass destruction, in the event of emergency situations of local or regional level, provoked by military actions. The result of training should be the formation of automatic actions of employees in the event of an enemy attack, unconditional observance of safety measures in the event of emergency situations.

It is determined that the head of the business entity establishes the frequency of conducting both theoretical and practical components of training, in accordance with the needs of the enterprise, the level of training of employees and updating the staff of employees during martial law.

The issue of determining the duration and periodicity of training in wartime, taking into account modern conditions, needs further study.

Key words: martial law, civil defense, training of employees to act in emergency situations, special object training.

Дата надходження статті: 26.10.2022 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.